

Kovács Teréz

A mezőgazdaság tulajdonosi és üzemszerkezetének átalakulása¹

A tanulmányban három – Baranya, Somogy és Tolna – megye mezőgazdaságának átalakulásáról lesz szó. E három megye összességében az ország földterületének 14,5%-át foglalja magába. Baranya, Somogy és Tolna megyékben a földterületek művelési áganként, illetve a földek minősége tekintetében egymás között is különbségek vannak, és az országos adatokhoz képest is kimutathatók az eltérések.

1. táblázat

A földterületek művelési ágak szerinti megoszlása és a szántóterületek átlag aranykorona-értéke

Művelési ágak	Baranya megye		Somogy megye		Tolna megye		Magyarország	
	1000 ha	%	1000 ha	%	1000 ha	%	1000 ha	%
Szántó	231,4	51,9	263,4	46,4	215,7	62,4	471,4	50,7
Kert	2,0	0,4	2,1	0,4	1,3	0,3	35,0	0,4
Gyümölcsös	1,8	0,4	3,9	0,7	1,4	0,4	92,7	1,0
Szőlő	4,9	1,2	6,0	1,0	6,2	1,8	131,9	1,4
Gyep	36,0	8,1	57,0	10,0	31,0	9,0	1148,0	12,3
Erdő	103,7	23,3	166,7	29,4	52,6	15,2	1766,5	15,0
Nádas	0,6	0,1	3,3	0,6	1,1	0,3	40,8	0,4
Halastó	1,3	0,3	3,1	0,4	1,7	0,5	27,2	0,3
Művelés alól kivett terület	64,4	14,4	63,2	11,1	35,0	10,1	7956,5	14,5
Összes földterület	446,0	100,0	568,9	100,0	345,7	100,0	9303,0	100,0
1 ha szántó átlag aranykorona-értéke	20,4		17,9		26,3		20,9	

Forrás: *Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Statisztikai Zsebkönyv. KSH, 1994. pp. 140–141.*

¹ A tanulmány az OTKA T 017843 sz. kutatás keretén belül készült.

A gyümölcsös és a gyepek aránya mindhárom megyében az országos átlag alatt van. Az erdők Baranyában és főleg Somogyban az országos átlag felett, míg Tolna megyében alatta találhatók. A szántók aránya – összhangban az átlag aranykorona-értékkel – Tolna megyében messze az országos átlag felett, Somogyban pedig az alatt helyezkednek el. Ki kell emelni, hogy a szántók átlag aranykorona-értéke tekintetében a megyék rangsorában Tolna megye országos viszonylatban a második helyen áll. A szántók és az erdők arányai az országos tendenciákkal összhangban fordított arányt mutatnak. Vagyis, Somogyban a legnagyobb, Tolna megyében a legkisebb az erdők aránya. Somogy a harmadik legerdősültebb megye az országban. Tolna megyében még a szőlőterületek aránya múlja felül az országos átlagot.

A rendszerváltás előtt mindhárom megyében a bruttó termelési értékben belül a melléktevékenységek lényegesen alatta, míg a növénytermesztés felette volt az országos átlagnak. Az állattartás bruttó termelési értéke tekintetében Baranya és Tolna is az országos átlag felett, de Somogy alatta volt. A termőföld minősége és még egyéb mutatók alapján állítható, hogy a rendszerváltáshoz az országos átlaghoz képest Baranya és Tolna megye mezőgazdasága jobb, Somogy megye pedig rosszabb adottságokkal érkezett. A helyzeti előnyök, illetve hátrányok maradéktalanul továbböröklődtek, helyenként elmélyültek a mezőgazdaság privatizációja során.

A három megye 16 mezőgazdasági tájkörzetet foglal magában. A megyéken belül az egyes tájkörzetek termőhelyi adottságai között nagy különbségek vannak. A legtagoltabb Baranya megye, ahol megtalálható az ország második legjobb termőhelyi adottsággal bíró tájkörzete, a Baranyai-lőszsziget (32,0 Ak/ha), és a legrosszabb termőhelyi adottságú kategóriába sorolható a Mecsek-Zselic Hegyhát (13,5 Ak/ha) is. A földminőség tekintetében az Ormánságban (16,9 Ak/ha) sem sokkal jobb a helyzet. Egész Tolna megyében, de különösen a Tolnádombvidéken (28,4 Ak/ha) kiváló szántóföldek vannak. Somogyban csak a Mezőföld megyéhez tartozó kis részében található kiváló termő-

föld (28,1 Ak/ha), a megye többi része, elsősorban a Somogyi-homokvidék (13,8 Ak/ha), a Zselic (15,3 Ak/ha) és a Tabi-dombvidék (15,5 Ak/ha) gyenge termőhelyi adottságokkal rendelkezik. A termőhelyi adottságok közötti különbségek a mezőgazdaság egész jövedelmezőségére döntő kihatással vannak.

1. A nagyüzemek privatizációja

1.1. Állami gazdaságok

A rendszerváltás előtt Baranyában 5, Somogyban 10, Tolna megyében 7 állami gazdaság működött. Ezek közül kettő, a Bólyi Állami Gazdaság és Kombinát, valamint a Lábod – MAVAD Állami Gazdaság miután részvénytársasággá alakultak, jogutódaik többségi tartós állami tulajdonban maradtak. A többi 20 állami gazdaság döntő része is részvénytársasággá alakult és rendszerint kisebb egységeként eladták vagy felszámolták őket. A volt állami gazdaságok földterületein számtalan pusztá, illetve major működött, amelyeket még az uradalmak idején építettek a cselédeknek. A rendszerváltás előtt a pusztán lakó családok közül legalább egy fő az állami gazdaság alkalmazottja volt. A privatizáció során a lakók viszonylag olcsón (50–150 ezer Ft-ért), fizetési kedvezménnyel megvették azokat az állami gazdasági lakásokat, amelyekben laktak. Ennek a privatizációnak számukra nagy ára volt, mert a lakásokkal együtt a nyakukba szakadt minden járulékos költség is: a teljesen előregedett víz- és elektromos hálózat, a szennyvízelvezetés, a szeméttárolás és szállítás költsége. A puszták közműveinek jogi, műszaki, pénzügyi háttere bonyolult és tisztázatlan, „átadásuk” az önkormányzatoknak nem történt meg. Az ott lakók szociális helyzete a rendszerváltással rohamosan romlott. Elvesztették egyetlen jövedelmi forrásukat, a munkahelyüket és munkanélküliként vagy jövedelemptőlásból tengetik életüket. A mezőgazdaság privatizációjának első számú vesztesei a puszták lakói.

1.2. Termelőszövetkezetek

A tsz-ek privatizációja 1992-ben kezdődött, de szervezeti átalakulások még napjainkban is vannak, és várható, hogy a jövőben is folytatódni fognak.

A privatizáció a földalapok kijelölésével és a kárpótlási árverések elindításával vette kezdetét. 1995. június 30-ig a kárpótolt területek aránya az egyes tájörzetekben eltérően alakult. A kárpótlások iránti igény nem a legjobb földek esetében, hanem a megyeszékhelyek (Kaposvár, Pécs, Szekszárd) és nagyobb városok környékén volt a legnagyobb.

2. táblázat

A kárpótolt területek összes, művelés alatt álló területen belüli aránya (1995. június 30.)

Tájörzetek, megyék	Kárpótolt föld	
	ha	%
Drávavölgy a Pécsi-medencével	25 100	23,3
Ormánság	12 125	21,8
Baranyai-lőszsziget	12 400	17,5
Mecsek-Zselic Hegyhát	20 195	17,2
Baranyai-Geresdi-dombság	6 846	12,5
Baranya	76 668	20,1
Mezőföld	3 751	13,6
Tabi-dombvidék	13 615	17,7
Kapos-völgye	13 598	19,5
Marcali-hát és környéke	9 770	12,7
Somogyi-homokvidék	30 060	19,2
Zselicség	3 208	8,4
Dráva melléke és Csurgó környéke	8 025	11,2
Somogy	82 028	15,8
Mezőföld	25 442	33,7
Sárköz	26 398	33,6
Tolnai-dombság	25 632	23,6
Völgység Hegyhát	27 774	36,7
Tolna	105 246	31,9

Forrás: Megyei Kárrendezési és Kárpótlási Hivatalok adatai alapján egyéni számítás.

A tsz-földeknek Baranyában 25,8, Somogyban 24,2 és Tolna megyében 40,2%-a lett kijelölve kárpótlásra.

A művelés alatt álló összes területeknek – hektárban számítva – Baranyában 23,4, Somogyban 25,7 és Tolna megyében 27,1%-át kapták meg a részarány-tulajdonosok. A tsz-földeknek viszont jóval nagyobb, 35,0, 39,5 és 36,4%-a került a részarány-tulajdonosok kezébe. A földtulajdonnal egykor nem rendelkező tagok és alkalmazottak megkapták a 20–30 aranykoronájukat. Ennek során ők Baranyában a tsz-vagyon 13,4, Somogyban 13,7 és Tolnában 11,3%-át mondhatták magukénak. A tsz-földeknek a dél-dunántúli régióban 1,1–4,5%-a volt állami tulajdonban, ennek egyik része bekerült a második kárpótlási alapba, a másik része még most is állami tulajdonban és szövetkezeti használatban van. Végül a tsz-földek fennmaradó 7,7–21,2%-a a kárpótlás során gazdára nem talált földekkel együtt a vagyonnevesítésben résztvevő tsz-tagok között lett szétosztva. Gyakran a 20–30 aranykoronával rendelkező aktív tsz-tagok és az idős részarány-tulajdonosok jelentős része 1992-ben eladta a földet rendszerint a szövetkezeten belüli érdeklődőknek. Ezek a földek nagyon alacsony áron, 500 Ft/Ak keltek el. A kárpótlási jegyek egy része még korábban gazdát cserélt. Jellemző, hogy ezeknek az adásvételeknek földkoncentráció lett az eredménye. A szövetkezetek által egykor művelt föld helyén minden faluban létrejött egy több száz hektáros, vagy valahány több tíz (esetleg száz hektáros is) tulajdonoscsoporthoz, illetve mindkettő együtt is előfordul. A legnagyobb tulajdonosok egyaránt kikerültek a tsz-menedzsmenti körből, az egykori tulajdonosok ma városban lakó leszármazottaiból, csoportos vállalkozókból (általában kft.-kből) és helyi vagy helyben letelepült ambiciózus egyéni vállalkozókból. Az egyéni gazdák között van, aki gépesített és maga műveli a földet, van, aki szolgáltatást vesz igénybe (szövetkezettől vagy egyéni gazdától) és van, aki bérbe adja a földjét. A volt tsz-ek megüresedett állattartó épületeinek egyéni gazdálkodók általi hasznosítása elenyésző.

A földön kívüli egyéb tsz-vagyon (gépek, épületek, állatok) privatizációjára is sor került 1992-ben. A Dél-Dunántúlon Baranyában, de főleg Tolna megyében a egy főre eső felosztható tsz-vagyon nagysága messze meghaladta az országos átlagot, míg Somogyban alatta volt. Baranyában ráadásul az aktív tagok az összvagyon 55,7%-át megszerezték. Ennek a vagyonnak egy nem elhanyagolható része gazdát cserélt a tsz-en belül, rendkívül alacsony áron, a névérték 15–20%-áért.

3. táblázat

A szövetkezetek vagyonának 1992. évi felosztása

Megyék	Aktív szövetkezeti tag + alkalmazott		Nyugdíjas szövetkezeti tag		Kivülálló		Átlagosan/összesen	
	1000 Ft/fő	%	1000 Ft/fő	%	1000 Ft/fő	%	1000 Ft/fő	%
Baranya	334,4	55,7	308,3	28,3	139,7	16,0	268,2	100,0
Somogy	274,6	32,2	241,1	45,4	107,7	22,0	195,5	100,0
Tolna	535,4	40,4	427,1	40,5	124,7	19,1	303,3	100,0
Magyaro.	214,5	41,5	272,8	38,7	101,1	19,8	216,3	100,0

Forrás: Megyei FM-hivatalok adatai alapján egyéni számítás.

A tsz-ből való kiválások nemigen jellemezték a térséget. Településenkénti szétválások gyakrabban előfordultak.

1992-ben a tsz-ek döntő része termelő és szolgáltató szövetkezetté „alakult át”. Később gyakori volt a mezőgazdasági szövetkezeti név felvétele, de a részvénytársaságtól a holdingon és a kft.-n keresztül a legkülönbözőbb utódszervezetek alakultak. Általános jelenség, hogy ma mindhárom megyében több szövetkezet van, mint a rendszerváltás előtt, mindannak ellenére, hogy jó néhány szövetkezetet felszámoltak. A szövetkezetek számának gyarapodása az elaprózódások eredményeként kö-

vetkezett be. Legtöbb szövetkezetet Somogyban, legkevesebbet pedig Tolna megyében számoltak fel (1. ábra). Jellemző, hogy főleg a rossz termőhelyi adottságok közepette gazdálkodó tsz-ek mentek tönkre (Baranyában az Ormánságban és a Mecsek–Zselic Hegyháton, Somogyban a Somogyi-homokvidéken és a Zselicben). A felszámolt szövetkezetek helyén a helyi, az első vagy a másodvonalbeli menedzsment vezetésével kft.-k alakultak, amelyek kisebb létszámmal, de továbbvítették a termelést. Ha ezek a szervezetek sem bizonyultak életképesnek, akkor rendszerint egyrészt az egyéni gazdálkodás honosodott meg, másrészt a szomszédos szövetkezet bérlő, illetve Somogyban a külföldiek (osztrákok, németek) bérlők a földek és a gépek, épületek egy részét. Előfordul az az abszurd helyzet is, hogy napjainkban egy-egy szövetkezet nagyobb területen gazdálkodik, mint a rendszerváltás előtt. Ha ugyanis egy térségben valamelyik szövetkezet magasabb földhasználati bért tud fizetni, akkor a tulajdonosok a szomszédos községből is „odaviszik” a földjeiket.

Gyakori, hogy a szövetkezeti menedzsment egy magántulajdonban lévő gazdaságot is működtet a közös mellett, és helyenként csoportos vállalkozás formában egyéb vagyontárgyakat (gépeket, szárítókat, malmokot, épületek) is megvásároltak és azokat is üzemeltetik. Az eladott vagyontárgyak mindenütt alacsony áron keltek el.

Megállapítható, hogy a régióban a szövetkezetek jelentős része túlélte a politikailag kikényszerített átalakulást. Ezek a szövetkezetek azonban már sokban különböznek az egykori tsz-ektől. Elsősorban piaci alapon működnek, az állam részéről nekik nyújtott támogatások lecsökkentek, a szövetkezetek részéről pedig a tagjaikkal szembeni szociális gondoskodás csökkent, esetleg szűnt meg, és a falvak infrastrukturális fejlesztéséből is kivonultak. A ma működő szövetkezeteknek Somogyban egyharmada, Baranyában és Tolna megyében kétharmada eredményesen gazdálkodik, de még ezeknél a gazdálkodó szervezeteknél is a felsőfokú végzettségű szakemberek száma nagyon lecsökkent. Gyakran az elnökön kívül alig található egyetlen végzett ember a szövetkezetben. Még

ettől is súlyosabb problémának tartom a friss, fiatal agrár szakemberek teljes hiányát a mai szövetkezeteknél. Ugyanis az történt, hogy az 1980-as évek közepén egy nagy generációváltás volt a tsz-vezetésben, és az akkori megválasztottak vezetik most is a szövetkezeteket. Ők a mai néhez helyzetben elsődleges feladatuknak tartják azt, hogy már a régebbiről ott dolgozóknak biztosítsák a foglalkoztatását. Ha viszont ez a most ötvenes éveiben járó vezetőség eléri a nyugdíjkorhatárt, akkor nem lesz kiknek átadni a vezetést. Várható, hogy 6–10 év múlva a meglévő szövetkezetek ismét átalakulnak. Ami azután következik, az a további magánosítás irányába fog hatni. A farmergazdaságok mellett a mezőgazdasági csoportos vállalkozások általánossá fognak válni. A mezőgazdasági csoportos vállalkozások aránya évtizedekig náluk nagyobb lesz, mint az EU mostani országaiban.

1.3. Erdőgazdaságok

A régióban működő erdő- és fafeldolgozó gazdaságok az elmúlt évek során részvénytársasággá alakultak. Így Baranyában létrejött a Mecseki Erdészeti Részvénytársaság, amely 11 erdészetben fejti ki tevékenységét. Somogyban a Somogyi Erdészeti és Faipari Részvénytársaság 10 erdészetben szerveződött meg. Tolna megye egy részén a Baja székhelyű Gemenci Erdő- és Vadgazdaság Rt. három erdészettel működik. A megye másik részén, 21 ezer ha területen a Tamási székhelyű Gyulaj Erdészeti és Vadászati Rt. négy erdészete kezeli az erdőket. Az erdőgazdaságok kezelésében lévő egykori erdők jelentéktelen része kárpótlásra került, a többi területre pedig a mostani rt.-k a Kincstári Vagyongazgatósággal kötnek szerződést abból a célból, hogy kezeljék a rájuk bízott területeket. Az erdők döntő többsége köztulajdonban, ezen belül szinte kizárólag állami tulajdonban vannak. Az állami tulajdonban lévő termőterületek döntő része ma erdőként hasznosított terület. Az erdőterületek vélhetően 30–40%-a kimondottan magántulajdonban van. Az egy főre vetített magán erdőtulajdon 1,4–1,8 ha. Az erdőtulajdonosok lassan erdőbirtokosságot, szövetkezetet és egyéb szerveződést hoznak létre az erdők kezelése céljából.

A régióban a vadászterületek kialakítása a vadásztörvény értelmében megtörtént.

A vadgazdálkodás jövedelmező ágazat. Különösen Somogy, de a másik két megye egy-egy része is *vadászparadicsomnak* számít. A gímszarvas, a vaddisznó, az őz, a dámszarvas vadászati lehetősége, sok külföldi vadászt csalogat Dél-Dunántúlra. Ugyanakkor a vadkárrok elszaporodása is tapasztalható, ezért a mező-, erdő- és vadgazdálkodás egyensúlyának megteremtése még várat magára.

2. Egyéni gazdálkodás

A puszták és majorok nagy száma alapján is elmondható, hogy ezt a régiót a múltban elsősorban a nagybirtok jellemezte. Az árutermelő középirtokosok pedig számarányukhoz képest nagyobb mértékben kerültek ki az itt élő német nemzetiségű lakosok közül, akik – a közismert körülmények között – a háború után elhagyni kényszerültek az országot. A szocializmus ideje alatt önellátásra termelő háztáji gazdaságok, illetve a nagyüzemekkel szoros integrációban lévő kisgazdaságok működtek. Ez alól kivételt a szekszárdi és villányi bortermelők, az ormánsági dinnyézők valahány állattartó, illetve zöldségtermelő gazdaság képezett. Napjainkra az egyéni gazdaságok a termelés volumenét illetően differenciálódnak. A legtöbb gazdaság az egyéni szükségletre és kizárólag csekély jövedelem kiegészítés, illetve egyfajta kikapcsolódás (hobbikertek) céljából működik. Az elmúlt szocialista rendszerben hosszú ideig csupán ilyenek működtetése volt kívánatos, ezért nagyon sokan erre rendezkedtek be, most meg sajnálnak tőle megválni. Ezek még részidős gazdaságoknak sem nevezhetők a szó igazi értelmében. A gazdaságok egy másik csoportja leginkább a hagyományos paraszti gazdaságok jellemvonásaival bír. Ebben az esetben a cél a több területen való önellátás. Emellett megtalálhatók még főleg a növénytermesztés terén működő részidős gazdaságok. Tulajdonosaik a rendszerváltás után jutottak földhöz. Azokat az állattartást folytató gazdaságokat tekinthetjük részidős gazdaságoknak, amelyek az állattartás révén jelentős jövedelem kiegészítésre

tesznek szert. Végül, legkevesebben a farmergazdaságok, illetve a közbirtokosok vannak. A termelés volumenének legnagyobb részét az egyéni gazdaságokon belül azonban egyre inkább ők adják.

A Egyéni gazdaságok 1994-es összeírásakor a régióban az alábbi gazdaságok voltak:

4. táblázat

Egyéni gazdálkodók főbb adatai

Megnevezés	Baranya megye	Somogy megye	Tolna megye	Magyarország
Főfoglalkozásban irányított gazdaság	1 200	1 056	1 419	50 910
Nem főfoglalkozásban irányított gazdaság	50 978	74 889	54 328	1 623 629
Gazdasághoz tartozók száma, fő	156 465	221 724	160 079	4 759 387
A gazdaságban munkát végez, fő	100 828	149 496	101 850	3 064 639
A gazdaságban állandó alkalmazásban áll, fő	450	348	379	12 156
A gazdaságban időszakosan alkalmazottak száma, fő	626	1 203	885	23 162

Forrás: Egyéni gazdálkodás a mezőgazdaságban 1994. KSH, Bp., 1995. pp. 150–166.

Mint köztudott, az összeírás a városoknak csak arra a területére terjedt ki, ahol engedélyezett az állattartás. Tehát a városok központi részein lévő földtulajdonosok kimaradtak ebből az összeírásból, pedig a tapasztalatok szerint a városok belterületén lakók rendelkeznek a legnagyobb földterületekkel. A gazdaságok kétharmada földterülettel és állatállománnyal is rendelkezik. Somogyban 20,7, Baranyában 18,8 és Tolnában 16,3%-a a gazdaságoknak csak földterülettel bír. Ez az arány, ami bizonyára jóval nagyobb lenne, ha a város belterületén lakó földtulajdonosokra is kiterjedt volna az összeírás. 5–10%-ot tesz ki azoknak a gazdaságoknak a száma, amelyek csak állattartással foglalkoznak.

Az egyéni gazdaságok a földterület alapján köztudottan nagyon differenciálódnak. Az 1994-es statisztika egyaránt számol a 0,04–0,19 ha kategóriájútól a 10 ha feletti – amely akár 300 ha is lehet – gazdaságokkal. Legtöbb egyéni gazdaság az országos átlaghoz hasonlóan Dél-Dunántúlon is a kis, mindössze 0,20–0,49 ha közötti kategóriába tartozik. (Vélhetően ezek kevés kivételtől eltekintve az említett hobbikertek.) A legnagyobb – 10 ha feletti – földterületek aránya viszont mindhárom megyében az országos átlag (11,0%) felett van. Különösen Tolna megyében magas (20,9%), ezeknek a gazdaságoknak az aránya. Tolna megyében a 10 ha-nál nagyobb szántóterületének aránya az összterület 56,4%, Baranyában 50,3, Somogyban pedig az országos átlaghoz legközelebb állóan, 41,2%-ot tesz ki. Tolna megyében a 10 ha-nál nagyobb szőlőterülettel bíró gazdák az összes szőlőterület 20,7%-át művelik.

Az egyéni gazdálkodók állattartásáról megbízhatóbb képet nyújt az 1994-es statisztika, mert az összeírás kiterjed mindazokra a területekre, ahol engedélyezett az állattartás. Az 1000 db számosállat-állomány alapján az Alföld minden egyes megyéje megelőzi a Dunántúlt, de főleg Észak-Magyarországot. Dunántúlon belül Győr-Moson-Sopron megye egyéni gazdái tartják a legtöbb számosállatot, de utána Baranya (34,5 ezer db), majd Somogy (33,3 ezer db), illetve Tolna megye (32,1 ezer darab) következnek. A 100 háztartásra jutó számosállat tekintetében Baranyában 66,2, Tolna megyében 57,7 és Somogyban 43,8 darabot jegyeztek, az országos átlag 48,0 darabot tett ki. Következésként Tolna és Baranya megyében jelentős egyéni gazdálkodás folyik. E két megyében a mezőgazdaság és a ráépülő élelmiszeripar nemzetgazdasági szerepe az országos átlag felett van. Somogy megye csak az erdő- és vadgazdálkodás tekintetében előzi meg az országos átlagot.

3. A mezőgazdaság szervezeti felépítése

A mezőgazdaság privatizációjának egyik fontos eleme, hogy a mezőgazdaságban és az erdőgazdaságban működő szervezetek száma 1990 óta évről évre nő. Ez alól a Dél-dunántúli régió sem kivétel.

5. táblázat

Gazdasági szervezetek száma a mezőgazdaságban és az erdőgazdaságban¹

Megnevezés	Baranya megye			Somogy megye			Tolna megye		
	1990	1992	1994	1990	1992	1994	1990	1992	1994
Jogi személyiségű gazdasági szervezetek	92	158	259	117	168	272	84	129	191
Ebből: vállalatok	6	7	3	16	12	2	7	6	–
gazdasági társaságok	18	6	65	14	64	140	19	57	114
ebből: korlátolt felelősségű társaságok	17	72	159	10	60	128	11	54	105
szövetkezetek	68	75	89	80	92	110	63	66	77
ebből: mezőgazdasági termelőszövetkezetek	59	48	15	77	72	11	61	58	26
Nem jogi személyiségű gazdasági szervezetek	68	39	115	26	72	133	21	21	71
Egyéni vállalkozások	–	347	1109	–	322	965	–	129	1137

¹ 1992 jan. 1-jétől „Mezőgazdaság, vadgazdaság és erdőgazdálkodás” és halászat értendő.

Forrás: Megyei Statisztikai Évkönyvek, 1994.

A vállalatok azonosak az átalakult állami gazdaságokkal. A gazdasági társaságok legnagyobb része kft., a nem jogi személyiségű gazdasági szervezetek között a legtöbb esetben bt. található. A szövetkezetek közül azokat, amelyek nevükben is hordoznak mezőgazdasági elnevezést – mint a táblázatból is kiténik –, külön kezeli a statisztika. Egyébként köztük és a többi szövetkezet között gyakran csak az elnevezésben van eltérés.

Fontos még kitérni a jogi személyiségű gazdasági szervezetek létszámának alakulására is. A privatizáció során ugyanis nemcsak a gazdasági szervezetek száma nőtt, hanem megszűntek a nagyobb létszámú és elterjedtek a kisebb létszámú szervezetek. A legtöbb szövetkezet 51–300 főt alkalmaz, de már a második helyen a 20 fő alatti létszámú szövetkezetek állnak, és a többi mezőgazdasági szervezet legtöbbször ugyancsak 20 fő alatti létszámmal működik.

Végezetül elmondható, hogy a Dél-Dunántúl három megyéje mezőgazdaságának privatizációja az országos tendenciákkal összhangban zajlott le, ami általánosságban véve a nagyobb üzemek, gazdaságok több kisebb üzemre való felaprózódását hozta. E folyamatban gazdaságok sora szűnt meg, illetve alakult át, aminek révén megszűnt a kisüzem – nagyüzem dichotómiája, és a kettő közé beékelődött a középüzem. Ez utóbbiakat egyéni vagy csoportos vállalkozásban működtetik. A privatizáció kezdetén megálmodott farmergazdaságok megjelentek ugyan, de csak elvétve. Tömegesebb elterjedésük egy évtized múlva várható.

Legnagyobb és legegységesebb átalakulás az állami gazdaságok terén volt. Az állami gazdaságok részvénytársaságokká alakultak, és jelentős részük felszámolásra került, jogutódaik általában kft.-k formájában jöttek létre.

A tsz-ek átalakulása során három tendencia érvényesült. A legtöbb tsz új típusú szövetkezetté alakult. A tsz-ek egy másik csoportja egyéb gazdasági szervezetté változott át, pl. holdinggá, rt.-vé, kft.-vé. Míg a tsz-ek egy harmadik csoportja megszűnt. A megszűnt tsz-ek nyomában alakult a legtöbb kis- vagy nagyobb egyéni gazdaság. Ezeknek egy része kényszervállalkozás, de egyre gyakoribb az eredményesen gazdálkodó egyéni gazdák megjelenése is.

A három vizsgált dél-dunántúli megye közül egyedül Somogy jellemző, hogy jelentős mennyiségű földterületet megvásároltak az oszt-

rások. A másik két megyében elvétve fordul elő a külföldiek földvásárlása.

A korábbi erdőgazdaságok is részvénytársasággá alakultak. Nagyobb területű magántulajdonú erdőterületek is létrejöttek, esetükben általában erdő birtokossági formában gondoskodnak az erdőkről.

A mezőgazdaság privatizációja során tehát az új tulajdonosi formákkal egyidejűleg új üzemformák is megjelentek.

Irodalom

1. Baranya, Somogy, Tolna megye statisztikai évkönyvei.
2. Csete L. (1995): A magyarországi állami gazdaságok privatizációja és átalakítása. – *Gazdálkodás*, 5. pp. 20–35.
3. Egyéni gazdálkodás a mezőgazdaságban, 1994. Bp., KSH, 1995.
4. Kovács T. (1995): A mezőgazdaságtól a vidékfejlesztésig. III. falukonferencia. MTA RKK, Pécs.
5. Kovácsné Varga I.–Szijjártó A. (1995): „Kicsik” és „nagyok”. (A mezőgazdasági magántermelők két rétegéről.) – *Gazdálkodás*, 5. pp. 15–21.
6. Laczó F. (1994): A tulajdonszerkezet változása a mezőgazdaságban. – *Gazdálkodás*, 3. pp. 1–12.
7. Magyarország állatállománya 1994. szeptember 30-án. Bp., KSH, 1995.
8. Megyei FM-hivatalok adatai.
9. Megyei Kárrendezési és Kárpótlási Hivatalok adatai.
10. Mezőgazdasági élelmiszeripari statisztikai zsebkönyv. KSH, 1994.
11. Paraszti gazdaságok, mezőgazdasági vállalkozók. – *Társadalomstatisztikai füzetek 11.*, KSH, 1996.
12. Varga Gy. (1993): A mezőgazdaság és a szövetkezetek átalakulása. – *Társadalmi Szemle*, 4. pp. 32–41.